

ՔԱՐԵՐԻ ՊԱՆԴԵՐ

— օօ —

Յունիս 18ին, կիրակի Կառու, արեւուն ծաւ
գելէն առաջ, մարդ մը պիտի կանխէին Ֆարա-
քուրի հրապարակին վրայ:

Երբ ֆէլլաշները, մութը կոխելէն ետքը,
դաշտի աշխատանքը լնցնելով՝ կը վերադառ-
նային իզպէ, մզկիթին պատերուն տակ կը կը-
զած, պզտիկ խումբեր կազմելով, ասոր
վրայ կը խօսէին մէջերնին, օրերէ ի վեր:

Կախուելիք մարդը իրենց պէս երկազորած
մըն էր. Ֆարաքուրի մօտ գտնուող Քաֆր-էլ-
Շինաուի գեղէն, տասներկու տարեկան երե-
տասարդ մը, Մուհամմէտ Ապու Ալի:

Մուհամմէտի հայրը երկու կին տներ է. ու-
րոնց առաջինէն ունեցեր է Մուհամմէտը եւ
երկրորդին՝ ուրիշ երկու մանչ տղաք: Իր մա-
հուրէնէն ետքը երկու կիները եւ երեք եղ-
բայրները շարունակեւր են միասին ապրիլ,
մշակելով իրենց ժառանգութիւն մնացած երեք
ֆէտտան հողը:

Օրը սպալայն զինուորական ծառայութեան
կը կոչուի Մուհամմէտ: Պէտք էր ձգել հողն
ու ընտանիքը եւ երթալ չորս տարի Սուտանի
մէջ կռուիլ տէրվիշներու դէմ: Ա՛հ, եթէ
քառասուն ոսկի ունենար ք եթէ երեք ֆէտ-
տան հողն ամբողջ իրը ըլլար, այն աստի
կրնար մէկ ֆէտտանը ծախել, պայմանաւ
զրամը վճարել եւ ազատիլ զինուորական ծա-
ռայութենէն: Մայր ու տղայ, գլուխ գլխի
տուած, օրերով կը մտմտան ճար մը գտնե-
լու համար:

Մայրը կը դառայ ճարը:

— Գիշեր մը սպաննէ՛ երկու եղբայրներդ,
դու կը ժառանգես իրենց հողը, մէկ ֆէտ-
տանը կը ծախենք ու ահա գործը պրծաւ:

Մուհամմէտ կը վարանի, նախ խղճաւա-
րութիւններ կ'ունենայ, յիսոյ ոքիքի հետե-
ւանքներուն վախը:

— Նախ, կը համոզէ մայրը, սպաննելիք
ներդ քու եղբայրներդ չեն. հայրենիք նոյնն
է, բայց մայրերը տարբեր, գրեթէ օտարա-
կան կը սեպուին. ասկէ դատ, ութը ինը

տարեկան պզտիկ տղաք են, դեռ մարդ չեն համա-
րուիր: Գնացած տեղերնին փայտով մը մէյ-
մէկ հարուած գլխերնուն, լնցաւ գնաց Մտա-
ծէ անգամ մը, չո՛րս տարի զինուորութիւն,
Սուտանի մէջ, տէրվիշներու դէմ: Ճարի մը
ողջ չպիտի դիմանաս, ու այդ պզտիկները
հանգիստ նստած տեղերնին քու ժառանգու-
թիւնդ պիտի ուտեն: Անխելք, վարանելու
բա՛ն է սախկա:

Տղան միշտ կը վարանի. մայրը միշտ կը
շարունակէ իր համոզիչ խօսքերը:

Ու աստու մը Քաֆր-էլ-Շինաուի ֆէլլաշները
արթննալով կ'իմանան թէ Մուհամմէտ Ապու
Ալիի երկու պզտիկ եղբայրները նոյն գիշեր
սպաննուեւր են:

Ոստիկանութիւնը կուգայ եւ քննութեան
կը սկսի ու գեղացիներու՝ կասկածանքին
վրայ կը ձերբակալէ Մուհամմէտն ու մայրը,
Մուհամմէտ կը խոստովանի օճիրն, մայրը
կ'ուրանայ ամէն մասնակցութիւն կամ թելա-
գրութիւն իր կողմէն:

Այսպէս Մուհամմէտ Ապու Ալի կը դատա-
պարտուի մահուան, իսկ մայրը ազատ կ'ար-
ձակուի:

Գիրակի, դեռ լոյսը չծագած, ճամբայ կ'ել-
լենք Տափարէն դէպ ի Ֆարաքուր: Ես ձեռ-
վրայ նստած եմ, իսկ քովս ու շուրջս քսանի
չափ ֆէլլաշներ, գլուխնին ծածկած իրենց
սեւ վերարկուին տակ, լուռ, անշուշտ կը քա-
լեն աւազոտ թումբերուն վրայէն: Ընչող,
անբազաղուի լուութիւն մը կը տիրէ մէջերե-
նիս. ոչ ոք խօսք մը, բառ մը կը դառնայ
ըսելու: Անընդհատ կերպով ու ակամայ կը
մտածենք այն մարդուն վրայ որ երկու ժափն
պիտի մեռնի եւ որուն կախաղանը տեսնելու
կ'երթանք:

Շարքավիւնի ջրանցքին երկայնքը կը հան-
դիպէր ֆէլլաշի ուրիշ խումբերու, ամէնքն
ալ սեւ վերարկուն գլխերնին քաշած՝ ուրուա-
կաններու պէս կ'անցնին, լուռ ու մուռն:
Վերաբերուեալ մէջէն միայն բարեւի ձայնը
կը լսուի:

— Մայրա՛ ալէքում:

— Ալէքում սալամ:

Ու ա՛լ ոչինչ:

Ժամը 5 ին կը հասնինք Ֆարաքուր: Դեռ
արեւը չէ ծագած, սախկայն լոյս է ամէն կողմ:

կ'ուղղուինք զէպ ի հրապարակ . հո'ն կը գտնուի կախաղանը :

Չորս երկաթ ձողերու վրայ հաստատած են մահճամբ ուր դատապարտեալը պիտի ելլէ սանդուխէ մը : Մահճամբն վրայ կը բարձրանան ուրիշ երկու փայտեր որոնք իրարու միացած են հորիզոնական ձողով մը . այդ ձողին մէջտեղը կայ երկաթէ օղակ մը ոււրկէ կախուած են չուաններ : Զարաշուք գործիքը ամբողջովին ներկուած է սև գոյնով :

Կախաղանին շուրջը արդէն հաւաքուած են քանի մը հազար հոգի, ձերմակ փաթթոցաւորներ սև վերարկուներով , կիներ ու տղաք : Ուրուր այդ մարդիկը մտայ , պակուցեալ , սահմակած դէմքեր ունին եւ լուռ ու մագնիսացած՝ կը նային մահճամբին :

Այս ամէնը անախորժ , նեղացուցիչ տպաւորութիւն մը կ'ընեն վրաս եւ կը զգամ գացած ըլլալուս , Աստու հանդերձ , զիս ալ կը մագնիսէ կախաղանը , եւ կամաց կամաց բազմութիւնը ձեղքելով կը հասնիմ ճիշդ մօտը , գրեթէ մէկ մէթը անդին կախաղանի սանդուխէն :

Դանի մը վայրկեան ետքը , հրապարակի պահականոցէն՝ ուր կը գտնուէր ոճրագործը , քանաչորս զինուոր դուրս կ'ելլեն ու կուգան կախաղանին շուրջը կը շարուին :

Հիմա ամենուս ալքը պահականոցի զբան վրայ է՝ ուրկէ պիտի բերուի դատապարտեալը :

Ահա կուգայ ,

Ու ամբողջ բազմութեան մէջ տարտուռ մը կ'անցնի :

Իր ֆէլլահի սովորական հագուստներով , զըլուխը ձերմակ գտակ մը , ոտքերը ըտպիկ , Մոնեամէտ Ապու Ալի , գլուխը վար բռնած , կը յառաջանայ , երկու սոսիկաններու միջև , զէպ ի կախաղանին ոտքը : Ձեռքերը պինդ կապուած են իրարու՝ կռակակի ետեւ . ոտքերն ալ նոյնպէս չուանով մը միացած են իրարու որպէսզի փախչելու փորձ չընեն :

Երբ որոշեալ տեղ մը եկաւ , սոսիկանները կեցուցին զինքը , Այդ միջոցին Մուհամմէտ զուլիը վեր առաւ : Երբէք չէի տեսած մարդկային երեք այգործինակ գոյն մը . կանաչի , ձերմակի ու սևի խառնուրդ մը , անանուն գոյն մը , գոյնեւորն ամենէն սոսկալին : Ու ալքերուն նայուածքը . . . նայուածքը մարդու մը որ գիտէ թէ անպարստ քանի մը վայրկեա-

նէն պիտի մեռնի , որ Մահը կը տեսնայ ալքին առջեւ , մարմին առած , հո'ն քալլ մը անդին , սեփ սեւ , եւ ուրկէ ազատելու ճար չկայ :

Յանկարժ գինու ուրներ բարեւ կը կենան : Իշխանութեան ներկայացուցիչներն են որ կուգան : Մահաուրայի կառավարչին փոխանորդը , հազարապետ մը , Տամիէթի դատրանին նախագահը , Ֆարաքուրի քաղաքապետը , կառավարչական բժիշկը , եւ դահիճը :

Կառավարչին փոխանորդը կը հրամայէ ուստիկանի մը որ դատապարտեալը զէպ ի իրենց կողմը դարձնէ , յետոյ հազարապետին քով գտնուած պայուսակէն կը հանէ խոշոր թուղթ մը եւ կը սկսի կարդալ :

Որտեղիկ կողմէ ստորագրուած պաշտօնագիրն է , որով Մուհամմէտի դատապարտութիւնը ծանուցանելով հրաման կ'ընէր որ վըճիւր գործադրուի :

Այս ընթերցումէն ետքը դահիճը առաջ կ'անցնի ու կուգայ դատապարտեալին քով կենալու : Հիմակ ալ՝ դահիճին կը պատկանէր ան :

Հսկայ , յայթամարային , թուս Սայիադի մըն է դահիճը . երկար , մազուր , սեւ վերարկու մը հագած ու զլուխը ձերմակ փաթթոց մը :

—Մայրը բերէ՛ք որ մնաս բարով ըսեն իրարու , կը հրամայէ բարբարոսայն հազարապետը :

Ու պահականոցէն դուրս կը բերեն ծեր , չորցած կին մը , թեւերը ապարանջաններով զարդարուած , քիթէն օղակ մը կախուած ու վիղը կապոյտ ապակիէ մանեակ մը , Այդ մահակը , ըստ ֆէլլահ կիներու , զօրութիւն ունի զերեքը չար ալքերէ պահելու :

Մայր ու տղայ դէմ առ դէմ կը կենան : Մուհամմէտ՝ զլուխը ծռած՝ հողին կը նայի , եթէ կարելի է նայիլ կոչիլ իր ալքերուն տարօրինակ , ահարկու արտայայտումը :

Գրեթէ երկու քալլ իրենցմէ անդին կենցած եմ , Բոլոր ներկաները զիսին թէ մայրը ինչ զեր ունեցած է տղուն ոճիրին մէջ ու ամենքն ալ՝ ականջ կարած՝ կ'ուղեն լուի երկուքին մէջ փոխանակուելիք գերազոյն բացատրութիւնը : Սակայն ոչ մէկն բառ կ'արտասանէ :

Դահիճը , տասը տասնընիւթ բոլորէ համբերելէն ետքը , Մուհամմէտին կը դառնայ ու կ'ըսէ .

—Քանի որ խօսք մը չունիք ըսելու, քայլէ ... Սարսուռ մը կ'անցնի դատապարտեալին բռնական մարմնէն : Բնազգաբար, ջղաձգաբար գլուխը վեր կ'առնէ ու կը նայի ... ա՛հ, այս անգամ կ'ընթերցեմ ինչ մօրը :

Աւայրը, որուն զով երկու ոստիկան արդէն եկած են զինքը հետաքննելու համար, ձեռքովը կամաց մը տղուն ուսը շոյելով կը մըռմըռայ :

— Հալի տունեւ, ես՝ ուշէյտ, հալի տունեւ ...

«Այնպիսի վիճակն է այս, տղա՛ս, աշխարհի վիճակը»

Ոստիկանները կը տանին մայրը :

— Բան մը կ'ուզե՞ս, կը հարցընէ դահիճը իր դռինն :

Առաջին անգամ ըլլալով կը լսեմ Մուհամմէտի ձայնը :

— Իտտի՛նի չուսայրի՞մ մայրա՛ս :

«Քիչ մը ջուր տուէ՛ք»

Պահպանողցին կը բերեն դաւաթ մը ջուր, դորանկապար կը խմէ :

— Քայլէ՛, կ'ըսէ դահիճը :

Դատապարտեալը, որ մինչեւ այն ատեն կ'ունակը կախաղանին դարձուցած էր, կը դառնայ՝ միշտ գլուխը ծռած, ու քանի մը քայլ առնելով կը հասնի կախաղանի սանդղակին ոտքը : Գունին մէջ մարդ մըն է կարծես որ անգիտակցաբար կ'երթայ, Բայց հո՛ն, սանդղակին առջեւ, նորէն վեր կ'առնէ գլուխը, կը տեսնայ սանդղակին ոտքերը, մահեմը, երկու փայտերը, հորիզոնական ձողը, երկաթէ օղակը եւ չուանները սրտնք իրեն կը սպասեն ... :

Աւայրը կ'ընկրկի, ու ոտքը չի կրնար դնել սանդղակին վրայ, ու իր վիճակին ամբողջ անդառնալով ստուգախոսութիւնը կը զգայ ...

Ահ, յուզումի ի՛նչ անարկուռ ուժգնութիւն մը ունեցաւ արեօքք այդ րոպէին Մուհամմէտ :

Նոյն միջոցին արեւը կ'ելլէր Մէնզալէի լճին ետեւէն : Շոքինի, բրինձի ու բամպակի դաշտերուն մէջ աշխատանքը կը սկսէր : Եղաները կը լծուէին արօրին, աղիկներն ու ուրդաք, կանանչութիւններու մէջ կորսուած, կը ժողովէին վնասակար խոտերը, թուրքերուն վրայ, էջերու կարամաններ, արմուխք բեռացած, կը յառաջանային նոյն օրուան Ծա-

րաքուրի տօնավաճառին գալու համար : Ու Նեղոսի միւս կողմը կը տեսնուէր Գաֆը-է-Լի-րապի ֆէլլա՛հ կիները որոնք՝ դետին եղեգքը՝ իրենց առառւան արդու-զարդը կ'ընէին : ու Նեղոսի ջուրերուն մէջ բարձրացած պարունեւրը կ'երթէին անհամար ճնհողակներու ձայնով : Փնշոյանները, առաքատ բացած, դանդաղ կ'իջնէին դետն ի վար, էջուուն, արմաւենիներուն անտառակի մը մէջ, պէտէվիներ, ուղտերով շրջապատուած, իրենց վրաններէն կ'ելլէին, նահապետական վեհութեամբ մը, նամազին կատարելու : Գիշերուան առժառեայ մահուընէն հոտքը կհանքն էր որ կը վերադարձնէր : տաք, գուարթ, լուսողով :

Մուհամմէտ, սանդղակին ոտքը, կը տեսնար այս ամէնքը ... կը տեսնար մանաւանդ սանդղակը, որուն ամէն մէկ ոտքը զինքը պիտի տանէր մահուան, անդրա՛ծ, վերջնաւ կան մահուան, հո՛ն ուր ալ իր աչքերը բան մը չպիտի տեսնային, ականջները բան մը չպիտի լսէին, քիթը հոտ մը չպիտի առնէր, ձեռքերը բան մը չպիտի բռնէին ու ոտքերը ա՛լ տեղ մը չպիտի երթային ...

Աւ Մուհամմէտ չէր ուզեր ոտքը դնել սանդղակին վրայ ...

Այն ատեն դահիճը բռնեց դատապարտեալին ծոճրակէն ու քայքայելով հանեց մինչեւ վեր : Անկարելի է երեւակայել աւելի անոնի տեսարան մը : Ջիւղոսներէն մին յուզումէն մաւրեցաւ, շատ մը կիներ սկսան փախչիլ աղաղակելով ու սեւ վերարկուներու տակ ծածկուած փաթթոցաւոր ֆէլլաները գոչեցին :

— Ալլա՛հ, Ալլա՛հ :

Վերք Թահրեմին վրայ, դահիճին օգնականը կը սպասէր : Անիկա բռնեց դատապարտեալը, որպէսզի դահիճը կարենայ չուանը վզէն անցունել : Այդ դործողութեան միջոցին տեսանք որ դահիճը Մուհամմէտի ականջին մօտեցաւ ու քանի մը րոպէ ականջն ի վար խօսեցաւ : Չուանը վիզը անցունելէ ետք, օգնականը վար իջաւ ու դահիճը եկաւ սանդղակին գլուխը :

Հոն, զսպանակի մը վրայ կոխելուն պէս, մահբեմին դետին տարտակները երկու կողմէն բացուեցան ու Մուհամմէտ ինկաւ օդին մէջ, չուանը վզին չուրջը, հազել դետնէն կէս մէկը բարձրութեամբ :

Այն ատեն սկսաւ չուանը իր խեղդիչ պաշտօնը կատարել :

Ա՛հ, զնդերական ցնցումնե՛րը օգին մէջ կախուած մարմնոյն ... մէ՛կ, երկո՛ւ, եւրե՛ք անգամ, ու յետոյ կծկումնե՛րը գէմբին, աչքերը դուրս ինկած, սեւ լեզուէն բերնէն վար, քիթը ճմուր ճմուր: Քանի՞ րոպէ, քանի՞ դար տեւեց ասիկա ...

Ոստիկանական բժիշկը, գէր, ակնոցաւոր արաք մը, մօտեցաւ Մուհամմէտին, որ ա՛լ չէր ցնցուեր. ձեռքերը, որ կռնակէն կապուած էին, քակել պուաւ, ժամացոյցը հանեց ու դատապարտեալին բազկերակը բռնեց, Քանի մը վայրկեան այսպէս մնաց, յետոյ դառնալով Մանուէրայի կառավարչի փոխանորդին՝ որ ձեռքը թուղթ մը բռնած կեցեր էր, ըսաւ.

—Մա՛թ:

«Մեհաւ»

Փոխանորդը անմիջապէս թուղթը ոստիկանի մը տուաւ որ վազելով հեռացաւ:

Արդարեւ թեան գործոց նախարարին ուղղուած հեռագիրն էր որով կը ծանուցանէր թէ իւր տիւրին վճիռը գործարարուած էր:

Իշխանութեան ներկայացուցիչները մեկնեցան. դահլիճը թաշկինակով մը ծածկեց Մուհամմէտի երեսը ու բազմութիւնը սկսաւ ցրուիլ:

Այն ատեն տարրիկնակ ըլնա մը պատահեցաւ: Շատ մը արաք կիներ, որոնք սայլեւուն մէջ հեռուն նստած էին, վար իջան, մօտեցան ու սկսան կախաղանին տակէն անցնել դառնալ, օգին մէջ կախուած դիակին քսուելով:

Հետեւեքքեր եղայ ասոր պատճառը հասկընալու եւ ըսին ինծի թէ ատոնք ամուկ կիներ են որոնք Տամիէթէն, Մանուէրայէն, ու Շէրպինէն յատկապէս եկած են կախաղանին տակէն անցնելու, որպէսզի ... զաւակ ունենան. ժողովողական նախապաշարուած մը որ հաւատաքի պէս արմատացած է եղեր արաքներու մէջ:

...

Կէս ժամ ետքը, մոռելը վար առին Կախաղանը քակեցին ու երկար սնտուկներու մէջ տեղադրելով տարին գետին եզերքը, որպէսզի նաւով փոխադրեն ուրիշ քաղաք մը ուր քանի մը օր ետքը նոր դատապարտեալ մը պիտի կախէին:

Քանի մը ծանօթներ ժողովուեցանք հրապարակին վրայ, Նեղոսի եզերքը, սըճարան մը, ու անս դահլիճը եկաւ:

—Ճատտալ, ես՝ Սիտի, ըսաւ մէջերնէս մէկը»

«Հրամեցէ՛ք, Տէ՛ր»

Ու դահլիճը եկաւ քովերինս սուրճ մը առնելու:

Հետեւեքքեր էինք իւրանալու թէ ի՛նչ խօսած էր մահաբեմին վրայ, դատապարտեալին հետ:

—Երբ վերը ելանք, պատմեց դահլիճը, Մուհամմէտ սկսաւ պաղատել որ զինքը չմեռցնեմ. այն ատեն ականջին ծեցայ ու ըսի «Հող մի՛ ընէր, ես ու օգնականս չուանը այնպէս մը կարգադրած ենք որ վիզդ չպիտի սեղմէ, միայն թէ դուս այնպէս ձեռացուր որ մեռար, որպէսզի միւսները չկասկածին. անգամ մը որ զինուորները եւ պաշտօնեաները հեռանան, քեզ դադաղի մը մէջ կը դնենք ու կը փակցնենք: Ես այս կերպով չորս հոգի ազատած եմ»:

—Եւ որպէսզի ազէկ մը հաւատայ ըսածիս՝ աւելցուցի. «Բայց, Մուհամմէ՛տ, երդուեմ ըրէ՛ք, որ քսան ոսկի պիտի տաս ինծի ու հինգ ալ օգնականիս» —Ամբողջ ունեցածս ձեզի, ամբողջ կեանքս ձեզի, ձեր գերին պիտի ըլլամ, պատասխանեց Մուհամմէտ»

Դահլիճը իր պտտմութիւնը աւարտելով սկսաւ խնդալ:

Յետոյ յանկարծ, լուրջ, մեղամաղձիկ շեշտով մը.

—Ա՛հ, մեր պաշտօնը չա՛տ ծանր բան է: Ես ուրիշ դահլիճներու պէս չեմ որոնք հաճոյքով մարդ կը մեռցնեն: Ամէն անգամ, —եւ այս քառասուն երկուերորդ անգամն է—, մարդ կախած օրս՝ կերակուր չեմ կրնար ուտել: Ու շատ անգամ եղած է որ այսպէս խաբած եմ դատապարտեալները, որպէսզի հանգիստ մնանին ... ես բարի դահլիճ մըն եմ»

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

